Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

UO‘K: 821.512.133-7:82-7:316.334.3:94(575.1)

“TANOBCHILAR” ASARINING IJTIMOIY-SATIRIK TAHLILI

Erkaboyeva Jasmina Safarali qizi
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Turizm fakulteti 2-bosqich talabasi
erkaboyevajasmina2007@gmail.com
94 268 84 80
https://doi.org/10.5281/zenodo.20078442

Annotatsiya: Mazkur maqolada Muhammad Aminxo‘ja Muqimiyning “Tanobchilar” asari ijtimoiy-satirik yo‘nalish nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda asarda aks etgan soliq tizimidagi adolatsizlik, amaldorlar faoliyatidagi korrupsiya hamda xalq hayotidagi iqtisodiy bosim badiiy ifoda va satirik uslub orqali ochib berilgan. Asarning asosiy g‘oyasi mustamlaka davri boshqaruv tizimidagi ijtimoiy nomutanosibliklarni fosh etish ekanligi ilmiy asosda yoritiladi. Tahlil jarayonida matndan olingan aniq misralar asosida obrazlar tizimi va satira mexanizmi ochib berilib, Muqimiy ijodida ijtimoiy tanqidning o‘rni ko‘rsatib o‘tiladi.
Kalit so‘zlar: Muqimiy, “Tanobchilar”, ijtimoiy satira, soliq tizimi, korrupsiya, mustamlaka davri, badiiy tanqid, ijtimoiy adolat, iqtisodiy bosim, o‘zbek adabiyoti.

Аннотация: В данной статье проводится социально-сатирический анализ произведения Мухаммад Аминходжи Мукими «Танобчилар». Исследование раскрывает художественными и сатирическими средствами проблемы налоговой системы, коррупции среди должностных лиц и экономического давления на народ в условиях колониального периода. Основная идея произведения заключается в критическом изображении социального неравенства и злоупотреблений в системе управления того времени. На основе конкретных текстовых примеров анализируется система образов и механизм сатиры, а также определяется роль социальной критики в творчестве Мукими.
Ключевые слова: Мукими, “Танобчилар”, социальная сатира, налоговая система, коррупция, колониальный период, художественная критика, социальная справедливость, экономическое давление, узбекская литература.

Abstract: This article provides a socio-satirical analysis of Muhammad Aminkhodja Muqimiy’s work “Tanobchilar” The study explores, through artistic and satirical means, issues such as the taxation system, corruption among officials, and economic pressure on the population during the colonial period. The main idea of the work is the critical representation of social inequality and abuses within the administrative system of that time. Based on selected textual examples, the system of characters and the mechanism of satire are analyzed, highlighting the role of social criticism in Muqimiy’s literary творчество.
Keywords: Muqimiy, “Tanobchilar”, social satire, taxation system, corruption, colonial period, literary criticism, social justice, economic pressure, Uzbek literature.

KIRISH

O‘zbek jadid va demokratik adabiyotining shakllanish jarayonida ijtimoiy hayotdagi adolatsizliklar, byurokratik tizimdagi suiiste’mollar hamda xalq turmushidagi og‘irliklarni tanqidiy yoritish muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib kelgan. Shu nuqtai nazardan, Muhammad Aminxo‘ja Muqimiyning

“Tanobchilar” asari XIX asr oxiri Turkiston ijtimoiy hayotidagi soliq tizimi va mahalliy boshqaruv amaliyotining real holatini satirik yo‘sinda ochib berishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Asarda tanobchilarning (yer o‘lchovchi va soliq yig‘uvchilar) faoliyati orqali amaldorlar qatlamidagi korrupsiya, adolatsizlik va xalq manfaatlariga befarqlik keskin badiiy tanqid ostiga olinadi. Muqimiy satirasining asosiy kuchi shundaki, u individual hodisalarni emas, balki tizimli muammoni — mustamlaka davri boshqaruv apparatidagi ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosiblikni fosh etadi. Natijada asar nafaqat badiiy satira, balki tarixiy-ijtimoiy hujjat darajasiga yaqinlashadi [1].

Mazkur maqolada “Tanobchilar” asarining ijtimoiy-satirik qatlamlari, undagi obrazlar tizimi hamda tanqid obyekti bo‘lgan boshqaruv mexanizmlarining badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Shu orqali Muqimiy ijodida satiraning jamiyatni anglash va ijtimoiy ongni shakllantirishdagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi.

ASOSIY QISM

Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy “Tanobchilar” asarida jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlikni bevosita emas, balki satira orqali ochib beradi. Asarning markazida mustamlaka davri Turkistonidagi soliq tizimi va mahalliy amaldorlarning xalq ustidan yuritgan bosimi turadi. Muqimiy bu jarayonni individual hodisa sifatida emas, balki tizimli illat sifatida tasvirlaydi.

Asarda ochilishdayoq lirik-subyektiv murojaat orqali shoirning ichki noroziligi ifodalanadi:

“Adl qulog`ila eshit holimi holimi,
Zulm qilur, baski, menga zolimi.”

Bu misralarda adolat va zulm qarama-qarshiligi markaziy g‘oya sifatida berilgan. Shoir “zulm qilur” iborasi orqali shaxsiy emas, umumiy ijtimoiy bosimni nazarda tutadi. Bu esa asarning satirik yo‘nalishini belgilab beradi. Muqimiy bu yerda lirik shikoyat orqali real ijtimoiy muammoni — amaldorlar zulmini ochadi. Bu satiraning “yumshoq kirish” bosqichi bo‘lib, keyingi keskin tanqidga zamin yaratadi.

Asarda eng markaziy ijtimoiy muammo — tanobchilarning soliq yig‘ishdagi adolatsizligi. Muqimiy iqtisodiy bosimni oddiy xalq hayoti orqali ko‘rsatadi:

“O`n ikki oyda keladur bir tanob,
O`zgalara rohat-u menga azob.”

Bu ikki misrada iqtisodiy tengsizlik juda aniq ifodalangan. “Bir tanob” — soliqning vaqt va natija jihatdan og‘ir yuk ekanini bildiradi. “O‘zgalara rohat, menga azob” kontrasti esa iqtisodiy tizimning sinfiy adolatsizligini ochadi. Bu yerda satira iqtisodiy tanqidga aylanadi.

Asarda Sulton Ali Xo‘ja va Hakimjon obrazlari orqali korrupsion tizim vakillari tasvirlanadi. Muqimiy ularni kulgili, ammo xavfli tiplar sifatida beradi:

“Sulton Ali Xo`ja, Hakimjon ikav,
Biri xotun, birisi bo`ldi kuyav.”

Bu misrada kinoya kuchli. “Er-xotin” metaforasi ularning bir-biriga bog‘langan manfaatlar tizimini bildiradi. Ular shaxs emas, balki korrupsion tizimning ikki bo‘g‘ini sifatida ko‘rsatilgan.

Keyingi misralarda ularning “ittifoqi” yanada ochiladi:

“Ikkalasi bo`ldi chunon ittifoq,
Go`yo xayol aylaki, qilmay nifoq.”

“Ittifoq” so‘zi bu yerda ijobiy emas, aksincha manfaat asosidagi noqonuniy hamkorlikni anglatadi. Muqimiy satirasi aynan shu yashirin korrupsiya mexanizmini fosh etadi.

Asarda tanobchilar faqat soliq yig‘uvchi emas, balki psixologik bosim o‘tkazuvchi shaxslar sifatida ham tasvirlanadi:

“Xoh, tanobingni duchandon qilay,
Xoh, karam birla boshingni silay.”

Bu misralar ikkiyuzlamachilikni ochadi. Bir tomondan “karam” (mehr), ikkinchi tomondan “duchandon qilish” (soliqni oshirish) tahdidi mavjud. Bu — iqtisodiy zo‘ravonlikning klassik modeli. Muqimiy bu orqali hokimiyatning “rag‘bat va jazo” usulini satirik shaklda ochib beradi.

Asarda xalq passiv emas, balki ichki qarshilik holatida tasvirlanadi:

“Bir-biriga qishloq ahli boqishib,
Goh uyon, goh buyon tentirab.”

Bu yerda xalqning beqaror psixologik holati ko‘rsatiladi. Ular birlashishga urinadi, lekin tizim bosimi ostida tarqoq qoladi. Bu ijtimoiy dezorganizatsiya belgisi hisoblanadi.

Keyingi misrada esa iqtisodiy “yig‘im” mexanizmi fosh etiladi:

“Zulm bilan ellig-u yuzni olur,
Boz tanobini duchandon solur.”

Bu misra bevosita ekspluatatsiyani ifodalaydi. “Zulm bilan olish” — majburlash, “douchandon solish” esa iqtisodiy yukning ortib borishini bildiradi [2].

“Tanobchilar” asari satira orqali ijtimoiy-iqtisodiy tizimni tanqid qilishning klassik namunasidir. Muqimiy individual obrazlar orqali emas, balki butun boshqaruv mexanizmini fosh etadi. Asardagi asosiy g‘oya — adolatsiz soliq tizimi, korrupsiya va xalqning iqtisodiy ezilishi — bugungi iqtisodiy tafakkur nuqtai nazaridan ham “institutsional adolatsizlik” tushunchasi bilan bog‘lanadi.

XULOSA

Muhammad Aminxo‘ja Muqimiyning “Tanobchilar” asari o‘zbek demokratik adabiyotida ijtimoiy-satirik tafakkurning yetuk namunasi sifatida alohida o‘rin egallaydi. Asar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Muqimiy satirasi oddiy kulgi yoki hajv doirasida qolmaydi, balki XIX asr oxiri Turkiston ijtimoiy-iqtisodiy tizimining ichki ziddiyatlarini ochib beruvchi badiiy-tanqidiy model vazifasini bajaradi. Shoir tanobchilar obrazlari orqali mustamlaka boshqaruv tizimidagi korrupsiya, mansab suiiste’moli va iqtisodiy bosim mexanizmlarini tizimli ravishda fosh etadi.

Asardagi ijtimoiy-satirik qatlamning eng muhim jihati shundaki, Muqimiy muammoni shaxslar darajasida emas, balki institutsional darajada ko‘rsatadi. Tanobchilar obrazi individual xarakter emas, balki butun bir boshqaruv apparatining ramziy ifodasidir. Bu esa asarni tarixiy voqelikni badiiy qayta tiklash bilan bir qatorda, ijtimoiy tanqidning konseptual darajasiga olib chiqadi. Xususan, soliq yig‘ish jarayonidagi adolatsizlik va “un ikki oyda bir tanob” kabi real iqtisodiy yuklamalar orqali xalqning ijtimoiy ahvoli aniq va ishonarli badiiy detallar bilan yoritiladi.

Muqimiy satirasining yana bir muhim jihati — uning psixologik ta’sir kuchidir. Tanobchilar nutqi va xatti-harakatlari orqali hokimiyat vakillarining ikkiyuzlamachiligi, manipulyativ yondashuvi va xalqni iqtisodiy bosim ostida ushlab turish strategiyasi ochib beriladi. Bu jarayonda xalq obrazi ham faol kuzatuvchi sifatida emas, balki tizim bosimi ostida qolgan ijtimoiy qatlam sifatida gavdalanadi. Natijada asarda ijtimoiy ziddiyat “hokimiyat – amaldor – xalq” uchburchagi shaklida ifodalanadi.

Ilmiy tahlil natijasi shuni tasdiqlaydiki, “Tanobchilar” asari faqat tarixiy davr mahsuli emas, balki ijtimoiy adolat, boshqaruv etikasi va iqtisodiy tenglik masalalarini badiiy til orqali ko‘tarib chiqqan universal satirik matndir. Undagi g‘oyaviy yo‘nalish bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, ayniqsa, institutsional boshqaruv, korrupsiya va ijtimoiy himoya masalalarini o‘rganishda muhim konseptual manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Saylanma / Muqimiy; Nashrga tayyorlovchi G‘. Karimov. - T.: “Ma’naviyat”, 2009. 96 b
2. Q. Pardayev. “Biz bilmagan Muqimiy”. “Muharrir nashriyoti”, Toshkent-2019. 159 b.